

С(Ч)е
С-89

ДАГ ЧУБРА СУЙНАШ

М. А. СУЛАЕВ

Нохч-
ГалгӀайн
книжни
издательство

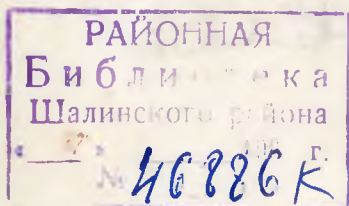

М. А. СУЛАЕВ

ДАГ ЧУЪРА СУЙНАШ

П.

Грозный—1968

8-1 с₂ (чеч.)

С896

ЦКЪА А ИИЦЛУР ИОЦЧУ,
ХЕНАЗА САЙХ КЪАЪСТИНЧУ,
САЙН НЕНАН — РОЗИН БЕЗАМНА.

АВТОР

ДАЙМОХК,
ДАЙМОХК...

МАЪЛХАН БІАЪХО

(Хаважех или)

Малхбузехъ, мохк бегош, буърса тіом баълча,
Дей, буьйсий вовшашца кьовсаме даълча,
Нохчийн клант Хаважи, маълхан зле хилла,
Маса длакхечира, ша ца кхоййна.

Мостаглийн аренаш хіоьънашца охуш,
Де толош, буьйсанах кийсакаш йохуш,
Маълхан біо боданах летачохъ вайра,
Ткъес буйнахъ тіелеташ, мартанхо майра!

МостагІех це туьйсуш, де серладоккхуш,
Фашистийн гіеранаш махкара лохкуш,
И явссарш шен царца ницкъ кхочуш чахчо,
Буьйжира цу тіамехъ дог-майра нохчо.

Хьоме клант хеназа велла ву, алий,
Елха ма елхалахъ, Хаважин нана!
И велла вац хьуна: малх мел бу кхеташ
Хаважин са деца малхаца лепаш!

Шу а гіел ма лолаш, Хаважин вежарий,
Вешин аз кхин шайна хезар дац алий:
Цу Мартан тулгіешца, вайн берийн аьзнашца
Хьоме аз ду хезаш даима декарца.

Іуьйренца гіоттучу цу маълхан зІаьнаршца
Вайн коре ма хІутту Хаважин сирла са:
Халкъана делла са, малхах дІаййна
Даима ма догу Даймехкан сийнна.

1967.

СО ВИНЧУ ГЮЙ-ХИЭГА

(Мамакаев Мохьмадна)

Хьуна дагадогий, хьомениг:
Хьох къаста деза сайга аьлча,
Ас хьобга бала сайн балхийча,
Хьо сецира, масаниг!

Кху мокхаз-тлулга тле а хиъна,
Хьан хин къурд хлетахь бира ас,
Сайн богу кийра шелбан лиъна,
Цу къурдо тееш хилла вас...

Хийла хьобга сатийсинарг —
Хинца юха а хьобца ву:
Со вуха хьуна тевалийнарг
Сан цийца лела и къурд бу!

1967.

ИОВШИОЦУ ЦІЕ

Сан кийрахь даима йогу
Ас айса латийна ціе,
Давижчахь и даге йолу,
Давижжалц цо морцу хье.
Кест-кеста цо, марсайолий,
Кіур хіоттош со хьавзаво,
Тіаккха ас, шелонга волий,
Сайн йовхо адмашна ло.
Ціе лагілахь, орцанца вогіий,
Оцунах сов хуьлий вас,
Хаьштигаш, сайн дагах дохий,
Цу кхерча тіетосу ас.
Ву иштта виллина вогуш
Йовш йоцчу цу ціергахь со.
Шелонах яц гіоли йолуш,
Ціаро а кхоавац со.
Верриг а со ваьгна ваьлча
Діайовр ю дегі морцу ціе.
Цу ціарах паргіата даьлча
Седанах діауьйр ду са.
Седанах керла малх хилла
Дахарна кхерч хіуттур бу,
Юха а, малхаца ийна,
Сан злаьнарш схьаёттар ю!
Хилийта со даим вогуш:
Вогуш бен ваха тарлац!
Хилийта дог ціарца догуш:
Ціарца бен серло хилац!

1966.

ЛАМАНАН ХИ

(Сонет)

Букарчу тулгешца керчадеш чхернаш,
Хлаваэ хьалакхуйсуш жовхларийн тхи,
Ша хлорде сихделла, хедадеш лаьмнаш,
Хаьхкина охьадоглу ламанан хи.

Готтачу бехачу цу новкъа доглуш
Хийлазза кхечу хих и деттало,
Хи, хазахетарца, шен маракъовлуш,
Ткъа, къаьсташ — гелделла и хетало.

Делахь а, тлаьххьар а, шен хлорд карийча,
Дерриге, мел хилларш, ша диц а дой,
И сатой соцу, ша хлурдах длаийча,
Хлорда чохь ша лехна ирс карадой...

Сан Даймохк! Сан ирс а — хаалда хьуна —
Сайн дог хьох длаэрца карийна суна!

ТЕРКЕ МАРШАЛЛА

Миччахъа со хиларх сан даг чохъ дека.
Блаьргашна сан хьалхахъ даима лепа,
Къилбседан Кавказехъ сий лекха дерг —
Маршалла ду хьоьга, гIад сийна Терк!
Тулгенийн нахарца и тархаш охуш,
ДогIу хьо ницкъаца дуьхьлонаш йохуш.
ЖовхIарийн цинцашца хьайн бердаш хьоьсту,
Цу ножийн орамаш буххара цоьсту.
Зазан хьожа тIохларчу чкъураца йогIу,
Бухарчу гIодо хьан ломан чам кхоьхьу.
Аьрцнашкахъ майрачийн буьрса зер хилла,
Лакешкахъ ахархойн хьо совгIат хилла.
Юьхьенца гIад сийна сел цIена догIу —
Мила ву хьо тIаьхьа даржада, талхо
Херехъ а сан лерехъ даима гIергIаш,
Дагца схьахезара хьан зевне тулгIеш!
Буйсанна догIа декча, и хьо ду моьттуш,
Со аралелхара, сама а вуьйлуш.
Сатуьйсуш, цкъа мукъана, хьан къурдах кхета,
Дийзира, къурдаш деш, генехъ садетта.
ХIинца вай, ца къаста, вовшахакхийти,
Хьан оьзда дукъ гича ма хазахийти!
Юха а гуш ду хьо бос цIена сийна...
Дийцахъа: мичхвара хьо догIу тайца?
И, мазал ша мерза, чагIарал сирла,
Хьан хица догIаха кад аса айби!
Генара гIу мелчахъ — ша бекъа бисна
Сан кийра, хьан къурдо бузабеш, Iабий!

Шатлакхна юьйлучу тоьпашца эдеш,
Цу кедийн и тата даржаде, айдеш!
Діаэций и тата тулгешца эде,
Стигалахь декаде, кхайкхаде хІорде!

1965

ГІОЙТІАРА ТІАЙ

Хьуьллара, цу шина дитта юккѣра,
ТІай суна цкъа а диц ма ца ло.
Бераллехъ, хазахеташ, хийла цу тІера
Даьржинчу цу ГІой чу лелхара тхо.

Хетара массарел йоккха и айма,
Сан ненан маттахъ ГІой декара...
Кхуззара, дІо стигла, кехатан кема,
Берашца яхъволий, ас хьѣцура.

Куьйранах ша тера, лесталуш тай тІехъ,
Сан ойла тІахъахьѣхуш, хьалгІора и...
Ткъа, хІетахъ моьттура, и даьлча къайла,
Боккъал а, цу стигла дІакхочу и.

Ма ловзура тхо цу эвла йистехъ —
Цул хьѣме дагалаца кхин хІума дац.
Моьттура: дуьненчохъ цхъана а меттехъ
Цул шуьйра, цул шера кхин аре яц.

ХІетахъ ма моьттура: тхан ГІойтІа уггар
Дуьненчохъ йоккханиг, хазаниг ю.
Бераллехъ хетара, дуьне а гуттар
Иштта, ца хийцалуш, дІалаьттар ду.

Ткъа, йита дийзира суо вина эвла,
Ткъа, довза дийзира дуьненан хьакъ...
Ма гІалат хиллера бераллин ойла,
Ма доккха хиллера дахаран бакъ.

ЦІеххъана гІаьттинчу заманан дарцо
Айвина вехьира чІеш санна со.
Бераллин ойланаш ницкъ кхочуш харцо
Дахаро гайтира шен боккха го.

Аренал тхайн шуьйра кхин хиш ма дайра,
Юьртал а тхайн даккхий гира кеманаш,
Махкал а тхайн шуьйра кхин аре яйра,
Ткъа, довза дийзира кхин меттанаш.

Тпаьххьар а ма гира, и цхьаберш Iадош,
Дуьне а цецдоккхуш, вайн кема кхин:
Боккъал а, цу стиглан сийна тхов хадош,
Паналлин Iаьрчашка делира и!..

Дахаран ардаш тIехь цхьа го чекхбоккхуш.
Вухакхечи суо винчу сайн юьрта со.
Ткъа, хIинца дика го и башхо йоккха,
Бакъдерг а ма-дарра хIинца ма го.

Ма гIалат хиллера бераллин ойла...
ХIетте а цхьанна тIехь бакъ хилла кIант:
Массарел хазах ю вай дина эвла,
Массарел хазах бу вайн кенан мотт!

1965.

ХЬОМЕ ИЛЛЕШ

Хьоме иллеш, сан даг чуьра суйнаш,
Дага, дага, со а вагавеш!
Эшац вайна баан совнах дуйнаш:
Шу дезаран суна — дог ду теш.

Хаац меллац лелар кху дуьненахь,
Амма шуьца атта лелало.
Вай девзина вовшийн беран хенахь,
ХIетахь дуьйна шух ца къастало.

Жимчохь дуьйна бертахь вай схьадогIу,
ХIетте Iаьбба кху дуьненах дац.
Кестта сан а ахбIе шо ма кхочу,
И со кIезга хIума хеташ вац.

Сайн ден хене кхаьчна, тIех со ваьлла —
Хета наггахь соь дIакхойкхуш цо...
Вахаран некъах ах сов сан чекхбаьлла,
ХIетте дог сан хIуммаь къар ца ло.

Къуоналлина сан деш къиза къола
Шераш довдар дIа ас хала лов.
Куьзгана хьаьжчахь кхин а карзахдолу
Дагний, юьхний юккъехь долу дов.

Кестта суна, кхечарна а санна,
ТIехIуттур ю буйса, бода беш.
ТIаккха со а сокур — даиманна,
Кхин дIа къолам сайн ца шершабеш.

Сол а тоьларш дехьа дукха бевлла,
Сол а хьалха, боцуш цуьрриг шек.
Хаьа суна йоций тамаш бойла
Ас а эххар битарх хIара некъ.

Ткъа вац, шуна, со, и гергакхаъчча,
Вовхна хлуммаъ, я дог таъІна сайн.
Хлетте... хала-м хета, бакъдерг аьлча,
Кху дуьненах къаста дезар вайн.

Жимчохъ дуьххьар девзий хІара вайна
Къанвелча а дагна хьоме ду:
Дуьне даим ма ду хаза, тайна,
Кху дуьнен чохъ адам — хаза ду!

Хаза шерша стиглахъ дети мархаш,
Іин чохъ дека шовда, етташ муьрг,
ХІордан йисттехъ хица ловзу бераш...
Хаза дара дахарх хІор а цуьрг!

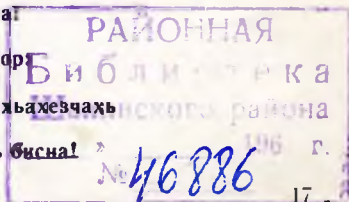
ТІеттІа хазлуш, дахар кхин а къагош,
Дуьне, даим глап лаьттийла хьан!
Дагалецнарш кхочушдан ца ларош,
Іллеш эххар ма совцийла сан!..

Хьоме иллеш, сан даг чуьра суйнаш,
Дага, дага, со а вагавеш!
Эшац вайна баан совнах дуйнаш:
Дуьне таран вайна — шу ду теш!

ДОТТАГІЧУЪНГА

(Сулейманов Ахьмадна)

Ма аьллахь, доттагIа:
генарчу мехкашкахь
Со Даймохк
бицбина веъна.
Ма аьллахь, доттагIа,
генарчу арешкахь
Со дайн хатI
дIатесна веъна.
Цигахь со
хазахета лелла вац,
Цаваьлла бен
де даьккхина дац!
Ткъа, Даймохк...
даймехкан алу
Даг чуъра
цкъа а яйна яц!..
Сан болар
партала хета:
ЦIехъа некъ
гIаш барна
Сан лилхина кIажош
хIинца а лозуш хиларна!
Сан бIаьргаш
хабийна хета:
Генна дIахь
Даймехкан сурт хIуьттуш
ДIахьежжанчохь
уьш дисарна!
Сан корта а го
таийна агIор!
Даймехкан йиш
цIехъана схьажезчахь
Цуьнгахъа и
таьIинчохь бисна!

Сан накха хиларна
хьалхахьа таьІна,
ДоттагІа, ахь суна —
кура ву олу!
Ма аьллахь:
и беца Даймахке безам
Сан кийрахь ца тарлуш
схьагІертарг!
Ма аьллахь, доттагІа:
генарчу арешкахь
Со дайн хатІ
дІатесна веьна.
Ма аьллахь, доттагІа:
геннарчу мехкашкахь
Со Даймохк ▲
бицбина веьна!

1963.

ГИЛА

1

Адабийн цхъа гила бу адмашна бецаш,
Сов маса лела и, ша гуш а боцуш.

2

Цо бергаш еттарна кхуьйсучу суйнашна
Це ялла гондIарчу луьстачу хьаннашна.

3

ГIаттийнчу ша мохо айъинчу ченашлахь,
Кхоьссина боьду и, ткъес санна, мархашлахь.

4

Битинчу некъаца бисна некъ цо лобру,
Садале бисна некъ цабарна ша кхоьру.

5

Шен маса хьадарца заманца цо кьуьйсу,
БIаьрнегIар тохале дуьненна го туйсу.

6

Цкъа хIордан бух толлу, цкъа стигал охку!
Кхачаза бисинчу цо маса хохку!

7

Хиндолчул хьалхбаьлла, Iожаллех бедда,
Къанбала ца тугуш, и лела хьаьдда...

8

Ша дахьаш дуьненан кьайленийн догIа,
ДIасхила, седарчий, гила-ойла йогIу!

1942

ХІОРДЕ

ХІай, сацар дайна хІорд,
Хьо стенах тера бу?
Суна-м хьо
адаман дагах
тера хета:
Дог санна, йист Лоцуш,
бух боцуш хьо ма бу,
Дог санна, тем байна,
хьайн бердех лета!
Стиглара боьлу малх
хьайна тІехьаьжча,
Эзар малх латабой,
хьо серлаболу.
Мархаша шайн кирхьа
хьайна тІеоьзча,
И, этІош, мох ойъий,
хьо карзахболу!
Іаламца къийсахь а
— цуьнца бу бертахь:
Хьоь хьаьжчакь Іаламна
шен сурт юха го!..
Хилац хьо
даима цхьана суьртахь,
амма
даима
беттало!

1961.

ЮЖАЛЛЕ

(Нохчийн фольклорах тардеш)

ХІай, шийла Южалла, хьо стенна хьоьжу соь
Іуьйкъенах терачу, бесачу бІаьргашца?
Хаьа суна вуьшта а, сол тулур юйла хьо,
ХІетте а ас хьуна сайн тохац корта!

Хьо яцара жимачохь сан ялхо хилла,
Сан лаам кхочушбеш, мостагІий эгабеш,
Сан тоьпан юьхьиги царна тІе хихкинарг,
Со гахь а егаеш, суна хьоу яьцнариг?

ХІай, шийла ва латта, соь буьрса ма хьежа,
Буьйсанах терачу Іаьржачу бІаьргашца!
Хаьа суна мацц а хьайн йист ахь гІаттор юй,
Со дІа а хьулвина, юха ваьштатоха.

Делахь а, вац хьох а цуьрриг а кхоьруш со:
Хьо дац ас жимачохь, пурхенаш хедаеш,
Сайн динан бергашца, гІел ца луш, хьешнариг,
И лаьмнаш ас идош, цецдаьлла хьежиариг?

ХІай, маса ва зама, ма етта сох шело!
Хаьа суна ахь со а халкъалахь вицвийр вуй,—
Іаламал тІех юьйлу, лаьмнаш а дІашарде,
Массарел тоьлла хьо, сол а хьо тулур юй!

ХІетте а со хьох а ца кхоьру, хІай, зама:
Со вацара жимачохь хийллазза, некъ боккхуш,
Ойланийн тІемаш тІехь хьол хьалхавийлинарг?
Хьан а ницкъ кхочур бац со сихха вайа!

Техула яържина бухь боцу и стигал,
Кіелхула даържина бухь боцу латта!..
Хіетте а латта уьш адам мел деха:
Уьш латта, уьш латта адамийн дегнаш тІехь!

1966

АКХТАРГ

Паначу гламара арахь
Мох эрна дласхоьхкура...
Сагатлуш, даима цхьалха,
Цхьа акхтарг ша лаьттара.

Мархашка кхийдара генаш,
Шабарш деш, тийжара глаш,
Амма тлехйовлура мархаш,
Ца дожош хин гладамаш.

Орамаш, хи лобхуш гонах,
Кхин а лаьтта чу обхура,
Амма, хи хьалхачул совнах
Даланцар цу бухара.

Охкийна гелделла генаш,
Цхьацца шен глаш эгадеш,
Гуш наггахь хих лаьцна гленаш,
Лаьттара и ойла еш.

Суьйренца чехадеш дорцо,
Йоцуш догдохийла кхин,
Ца кхаьчча цхьанхьара орца,
Таьйна длахлоьттира и.

Цлеххьана, шайх тарлуш мархаш,
Длалоцуш аренан ах,
Кхечира хьекъале чархаш,
Баьхкира болатан нах!

Хьалхара тулгленаш кхехкаш,
Саьнгарш чу хи хьаьдира...
Гламара аренаш чехка
Сенъелла длахиттира.

Ткѡа, акхтарг, даржийна генаш,
Айделла ша доккхадеш,
Гѣнаха го цунна хѡаннаш,
Самаха го кѡона беш!

1967.

(Ф. Шаляпин дагалоцуш)

Мел еха ю буйса
Наб яйначунна,
Мел беха хета некъ
Гелвеллачунна.

Цхъа висча — дашо малх
Ма Iаържа хета.
Нехан мухъ букъа тIехъ
Ма бежа хета...

Даймахках къаьстина
Ша лелачунна —
Мел Iаржлой, гатло-кха
ХIара дуьне цунна!

1963.

Воллу со
Сайн дог дохийна,
Эзар кийсак йина,
Царех кхокхий дина,
Дуьненан массо маьӀе
Уьш дӀасадовдийта:
Дуьненах лаба лиьна,
Амма ца кхиьна,
Сайн дог
Дуьненах лабийта!
Дуьненна дӀадала лиьна,
Амма ца кхиьна,
Сайн дог
Дуьненан массо а маьӀе
Кхачийта!

1967.

ШОВДА

Ломан хоршахь
Тулгаш дласатуьттуш,
Сенчу басахь
Когабуьхьар хлуьттуш,
Суйнаш-тхи
Маьлхе туьйсуш,
Жовхларш дласакхуьйсуш,
Шовдан хи
Хьаьдда доглу,
Ца соцуш цо вайга боху:
Гуттар кьона латта лаахь,
Даллалц пайдехь даха лаахь, —
Даима, со санна,
Хьалхахьа теле,
Ойланаш, ас санна,
Малхехьа лела!

1966.

ІАЬНАН АРЕ

(Антарктика дагалоцуш)

Діатийна, діатийна аре!..
Шекъано къарздаза кІайн кехат санна,
Шера-кІайн яържина, діатийна аре,
Діатийна, діатийна аре!
ГІайгІанан дукхалла таьІна дог санна,
ГІаръяйна діатийна гІорійна аре,
Діатийна, датийна аре!
Заманан хъадаро кІайвинарг санна,
КІайъелла, діатийна сахъйза аре,
Діатийна, діатийна аре!
КІайн марчо шена тІе хъарчийча санна,
Тапъаьлла, діатийна кІайн Іаьнан аре,
Діатийна, діатийна аре!..
Бухара схъахьџуш блешерийн къайле,
Адмашна схъадуйџуш хъайна мел дайнарг,
Хьо маца йистхир ю, мотт сецна аре?

1941.

ЛАМ

Тогли чохъ лепа шера лам,
Юма чухъоъжу лекха лам.
Дахарах тийна боккхабеш,
Хазаллех цуьнан ша хъоъгуш.
И хъоъжу Юман куьзгана —
Цу чохъ го тайна лам цунна.
Хазаллех цуьнан ша хъоъгуш,
И лаьтта цуьнга сатуьйсусш...
Длатийна гондла лаьмнийн къам,
Уьш гарх а сина хуьлу там...
Длавахча а гуттар даг чохъ бу,
Дайма хьалхахъ лепаш бу,
Беран дог санна, цена лам,
Хаза ойла санна, лекха лам.

1941.

БЕРАЛЛИН БІАБСТЕ

Бераллехъ левзинчу хиэга ладоьгуш,
Со Іаш ву, суо винчу юьрте а хьоьжуш...
Жимачохъ мел дайнарг, сама а даьлла,
Дерриг а, хьо йоцург, схьакхаьчна даьлла.
Дукха хан ю кхин цкъа а хьо гарх со хьоьгу...
Сихлохъа, сихлохъа, ас доьху хьоьга!

Хин йистехъ сийначу бацала хиъна,
Ойлано верриг а бералле вехъна,
Со Іаш ву, жималлин генаша хьоьстуш,
Тулгено суна шен туьйранаш дуьйцуш,
Делахъ а, хьо йоцуш, хьоьттина холча...
Сихлохъа, сихлохъа, хьайх хьоьгург волчу!

Юха а и генаш мерзанах декош,
Сийна гІаш, варкъ диллий, дешиха лепош,
ГІайгІане и мархаш стиглара лохкуш,
Дог хьаош, дегІ дайдеш, маьлхан нур хохкуш,
Кхин цкъа а со волчу, зезагца ластий,
Сихлохъа, сихлохъа, бераллин біабсте!

БЕЗАМАН ЭШАРШ

ГІАН

ГІенах хьо сийсара дуьхьала тийсира,
Сирла сахиллалц хьисти́ра ахь со,
Самах хьегна безам гІенах ас ийцира,
Дуьххьара санна езара хьо.

Там хилла дагна, хьан бІаьра хьоьжуш,
Сайн хьаьъна безам ас балхийра,
Ахь, тохар санна, сох дІа ца кьехкаш,
Везарца, эсал со, хьисти́ра.

Йоьлура хьо суна, воьлура со хьуна, —
Диэларца диэкара безаман ирс...
Сама хІунда велира, хаац-кха суна,
Іуьйренца хадош безаман ирс...

Дог, карзахдаьлла безаман шовкьехь,
Хьо йолчу гІерта ца сецалуш...
ГІуо вайша бертахь дахаран новкьа,
Ваьшшиннийн дегнаш махкана луш.

1941.

ЯЛАХЪА ОРЦАХ

Лахлучу малхаца, дарин бос эцна,
Малхбузе йогийца, стиглах цле яьлла;
Оьздачу безамца даг чу нур хецна
Хьан амат догийца—малхах схьадаьлла.

Маьлхан х'юз д'акерчи, абуьйса тлейохуш —
Дуьнненна т'едазло стигланан бога...
Эзарне седаршка г'ю эрна доьхуш,
Дог, Иийжаш, сан ч'лог'ла цле яьлла догу.

Кхоьल्लीна хилла со цу ц'ергахь валла,
Хьан амат кху даг чохь, сайн сих суо валлалц.
Ткьа, тарлац цу ц'ерах со хьалхавала,
Сан дег'лан мерза цле хьан дег'лах яллалц.

Мичча со водахь а хьо лобху б'аьрца,
Хьох терниг яйча а дагна там кхочуш,
Ларамза соьцу со хьо евзачаьрца,
Хьо цара хьахъяре кьайлах догдохуш.

Лобхуш, со д'асхьежарх, г'ю дан стаг воцуш,
Безаман ц'аро со меллаша морцу...
И цле ю хьоьга бен яйалур йоцуш, —
Г'ю дехьа, ницкь кхочург, ялахьа орцах!

ЮХАГАР

Юха а гин суна хьо, доттагла тайна,
Юха а бларга тле бляьрг а хлоттийна,
Кхин гур яц моьттина, хьо сайна яйна,
Хьоьга со, ца лебаш, ма хьоьжу тийна.

Сирлачу цу батте суо хьоьжуш санна,
Вехха со хьежало, сатедеш, хьоьга:
Дарбане синтем луш эшначу дагна,
Хьан бляьргаш баттал а эсала догу.

Хьо гучуяларца самалха долу,
Мел дайнарг дагдоглу, мел лайнарг дицло.
Кхоьлина лаьттина бляьрг серлаболу,
Кхайкхаза тлейоглу и глайгла йицло.

Ма луьу йоьгIна хан ас хилча йоккхуш,
Ийр вар-кха валлалца со хьоьга хьоьжуш,
Хьуна тле боьгIна бляьрг тIера ца боккхуш,
Дуьненан маьIна хьан бляьргаш чохь лосьхуш!

1942.

УГГАРЕ А ХАЗА ЗЕЗАГ

Дийхира ахь, лаха, аьлла,
Уггаре а хаза зезаг.
Уггаре а хаза зезаг
Лийхира ас, араваьлла.

Лехарх суна ца карийра
Уггаре а хаза зезаг...
Ца карийча хаза зезаг —
Гийла корта ас оллийра.

Ткъа, цIеххъана, хьо ма гиннехь
Суна дайра хаза зезаг:
Уггаре а хаза зезаг
Хьо ду, хьо ду кху дуьненахь!

Хууш вац-кх со, хьо йоцург
Уггаре а хаза зезаг!
Хьуна дала дац кхин зезаг,
Дагчуьра сан безам боцург!

1957.

МЕЛ ХАЗА ЙИНА ХЬО!

Мел тайна йина хьо,

Мел хаза йина хьо!

Кхоьллинарг мила ву

Сел говза ша хилла?

Хьаргланан ттам санна,

Хьан лаьржа и лепа

Чабанаш хьарчийнарг

Буйса ю. бохийца

Ктайн дарин духаршца

Хьо йоглуш ва яйча,

Хьуна тле теснараш

Морхаш ю, бохийца.

Адман ког кхачаза,

Аьрзун ттам ластаза

Долчу башлаьмнийн луо

Хьан юьхь тлехь лепийца.

Буйсанан стиглара

Охьабьжна ши седа,

Блаьргаш чу хьан боьжна,

Схьакъеда, бохийца.

Бухь лекха акхтаргаш

Хьо ара ва яьлча,

Вовшашка кхаь бохуш

Дастехка, бохийца.

И зевне олхазарш,

Хьан оза ва хезча,

Цлехьхана, глар йойий,

Длатуй, ма бохийца.

Гуьлмаьндин ттам ловзош

Хьо йоглуш ва яйча,

Хьобга длаьхьавсинчохь

Нах буйсу, бохийца.

Мел тайна йина хьо!

Мел хаза йина хьо!

Хьо йинарг мила ву

*сел говза ша
хилла*

Сел говза ша хилла?
Хьо ю ма бохийца,
Іаламо адамашна
Гайта шен говзалла
Кхоьल्लीна хазалла!

1957.

ХИН ЙИСТЕХЪ

Суьйренца, хилларг дагалоьцуш,
Хин йистехъ тийна Іара со,
Хетара суна суо ирс доцуш,
Яцарна, доттагІ, сайца хьо.

ТулгІенна тулгІе коча хьерчаш,
Хи суна хьалхха доьдура,
Ойланна ойла тІаьхьакерчаш,
Мел дайнарг дагаоьхура.

Седано хиндерг шена дуьйцуш,
Бутт стиглахъ белакъежара.
Ойлано хилларг дуьхьалтуьйсусуш,
Дог кийрахъ гІийла доьлхура.

Цу стиглахула седа, бедда,
Буьйсанна йисттехъ дІабайра.
Сан бесне тІехула тІадам, хьаьдда,
Доьдучу хи чу буьйжира.

Генарчу стиглахъ байна седа
Кхин цкъа а юха летар бац...
Амма, сан даг чохъ даим кьедаш,
Хьо цкъа а, доттагІ, йовра яц.

1959.

Ма кѳорга ду хъан бѳаьргийн Іин,
Со цига чувовжна Іуьллу.
Хъалавала ницкъ боцуш, ца лууш и,
Дуьне а дицдина Іуьллу.

Дуьнен чохъ мел лехнарг цу Іинан бухахъ
Дерриг а карийна сайна,
Цхъа гѳайгѳа сайн йоцуш, шераш а цигахъ
Дѳакерча, шайн чот а яйна.

Безаман аганчохъ дог техкадеш
Дѳашерша и мерза денош,
Хъалахъаьжча: къегаш го седарчийн беш,
Синтеме зѳаьнарш чуѳенош.

Хѳетте а, сабѳарзлой, цигахъ а со
Цѳеххъана сагатдан вулу:
Дог, гѳоттий, юха а ган луий хъо,
Дуьненчу хъалгѳерта дулу!

1967.

ХЬО ЯРЕ ХЬОБЖУ...

Цу седарчийн йоза доьшуш,
Лаьтта со, хьо яре хьоьжуш,
Хинций-хинций кхочу бохуш,
Амма яц хьо, яц хьо йоглуш...

Эгна глаш, цкъа, хьедеш шера
Хезча сайна, хьо ю аьлла,
Лийхира ас араваьлла...
Глаш хьедийриг мох хиллера!

Хьо тлехйолуш корехула
Тарьелла со длахваьддера,
Амма кора хьалхахула
Кол ядийнарг мох хиллера!

Кор туьйхира цхьаммо, дера;
Сайн дог халла кийрахь сецош,
Араиккхира со, вегош...
Кор лесториг мох хиллера!

«Седарчий, алийша, делхьа, —
Хаьттира ас, карзахваьлла, —
Маца, маца вер ву, техьа,
Мохо левечуьра?» — аьлла...

Гулдина сайн ира блаьрса,
Ирдина сайн сема лерса,
Ас седарчийн йоза доьшу,
Седарчий сох доьлуш хьоьжу.

1957.

ДАГ ЧУЪРА СУЙНАШ

(Ѓоцнй стихаш)

Я глам а дац, я джин а дац, —
Карий суна мила ву:
Цхьаболчех цкъа моьлкъа бийриг,
Тлаккха, тухий, варраш йийриг,
Хаълахь, доттаг! — ахча ду!

Книжка а хӀорд санна хета,
ХӀетте а цхьа башхо ю:
ХӀорда чохь хи сов ца хета,
Книжки тӀехь — и совнах ду!

Суна хьалха хетара:
Иллеш — гонахара доху.
Со тӀаьхьа кхитийра:
Уьш деган бухара доху.

* *

*

Некѣаца чхар нислахъ, ахъ нацкъар баккхалахъ:
Цу тѹлгахъ хъан кѣнтан ког тасалур бу.
Дитта кѣл ахъ, тарлахъ, и кхераг биллалахъ:
Гѣлѣлча хъан нана охъахуур ю.

А

* *

*

Олхазар шен бенна ца далахъ гена —
Леча и дац шуна: и — соьлкъиг ю!
Амма леча а, диснехъ генахъ,
Іеха а делла нехан бенахъ,
Леча а доцуш — хІуттут ю!

* *

*

Ма детта совнахъ хиш стихехъ ахъ:
Хи дезаш дац поэзии урд.
Хи оьшу шорта хорбазашна,
Стихашна оьшу деган мутт.

* *
*

Іамалаш шайн лаамаш бовза,
Уьш кхочушбан а Іамалаш!
Амма цаьрца цкъацкъа кьовсар —
Кхин а тоьлийла хаалаш!

* *
*

Нехан бешара цхьа Іаж а бадийна говза,
Дукхавахарг, хьо ма воккхаве.
Лаьий хьуна, цул мерза кхин хьуьнар довза:
Цхьаь, мукъна, дитт хьалакхиаде!

*
* *

Жиманиг, дика Іамалахь,
Амма, хьуо Іемачу хенахь,
Хьенан дуьхьа Іема ма дицделахь!
Пхьар хуьлуш хьалакхиалахь,
Амма хилла ваьлча ахь —
Хьуо Іамийнарш а ма бицбелахь!

Хіор хіордан а шен сибат ду,
Стиглан — шен бос бу, хьожа ю лаьттан.
Ткъа, вуьззинчу къонахчун
Шен сибат а, бос а къаьста.
Ткъа, нах боцу, пайдабоцурш —
Ца къасталуш цхьзтера бу!

А

Я тамашечу Іаламе,
Я хаза долчу хІумане,
ДоттагІий, шайн тарлахь, хьежа —
Царех бен вай эшац теша:
Хазачо — хаза ойла йойту.
Іаламо — вон ойла йойу!

ХІара дуьне цІеххьана дина аьлча — со теша:
Хаза хуьлу цІеххьана кхоьल्लीна илли!
ХІан-хІа, и дехха дина аьлча а — со теша:
Хала хуьлу кхолла хаза илли!

Тхан кема, ша доьхна, буха доьду хецца,
Хетте а со воьхна йиш яц ган:
Хинца а сан долахь итт секунд еца,
Сайн езачух лаьчна ойла ян!

Илланча таллархо хета,
Ткъа, иллеш — олхазарш ду.
Олхазар, ций а ца доккхуш,
Хала ду даийта чу.
Илли а даг чуьра боккху
Илланчин цийн тIадам бу!

Соьга цкъа хаьттира: мила ву гений?
Къоначохь дахарх шен кхиънариг ву.
Ткъа, кхиберш, ца кхуьуш, дIаоьху генна...
Гений ву, некъ боккху, историн Iу!

— Стих дика-м ю цуьнан,
ХIетте а яц иза кIорга...
— Ткъа, яц и даггара,
ХIетте а екайо халкъах....
— Цхъа аьтто шен хилла
Цхъана хьостах и векхаш^аволлу.
— Дитийша и хабарш:
И векха поэзин хьостах!

Ма баха: туьхан чам бацарна
Сан стихаш теза хетало.
Хаьа суна, хаьа, лор хиларна,
Вайн дагна дуьрниг юйла вуон.

Цхъа накъост сан вара,
И сихха хилира доттагI,
Ца къаьхкаш некъ хиларх готта...
Тхан некъаш къаьстира,
И хьалавахара,
Сайн меттехь со эссал Iийра,
Ткъа, гира: — и хилар хийра!

Доттагій, даима низамца лелалаш,
Гуттар и кхочушдеш нийса,
Амма и хийца а жуьрриг ма кхералаш,
Цо шайна гю ца дахь кыйса!

(Эпикур дагалоцуш)

Южаллех хьо кхера эшац:
Цкъа а иза вайх ма кхетац!..
Хьо мел вежа иза яц,
Иза еъча—хьо ма вац!

Седарчий чуоьгу буйсанан стиглара, —
Дуьненчохь кеззига бода сов болу!
Ткъа, суьйнаш схьалелха поэтан дагчуьра, —
Дуьне а юха серладолу!

Хаза дац, беламе ду —
Старана кеза чуглерташ.
Беламе ду, хаза а ду
Кезано и эххар эшош!

Хаза дац, белхаме ду —
Гезгано боккха сту бийча,
Белхаме дац, — и хаза ду —
Гезг старо бергаца хьяьшча!

ВЕЖАРИЙН МУКЪАМАШ

ПЕРЕВОДАШ

КАВКАЗ

Кхолламо со хьалххехь ваьккхи шух генна,
ХІай, лаьмнаш, хІетте а шу диццац ас!
Даима дагахь ду шун баххьийн хас;
Суо винчу мехкан мерза йиш санна,
Хьо еза, Кавказ!

Жимачохь висира со нана елла,
Делахь а, суьйренца бутт къекча раз,
Лаьмнашца схьахеза и хьоме аз,
Оцу лаьмнийн Іаннаш деза цундела,
Хьо еза, Кавказ!

Ма ирсе вара со аш деш сайн дола,
Пхеа шарахь токху ас къастаран вас...
Шин бІаьрго дегийра сан некхан ваз,
Уьш дуьхьалтесича сан даго олу:
Хьо еза, Кавказ!

САГАТЛО, САХЬИЙЗА

Сагатло, сахьийза! — куьг кховдо стаг а вац,
Сабларздеш, хъавзийча воно...
Ткъа, безам?.. Цунах а бухабиса пайда бац:
Шераш длаохийца — и шераш къона!

Ткъа мила везар ву? Цхъана ханна — дош ма дац,
Гуттар-х йиш яцийца веза...
Вуханехъа хъаьжча а — хиллачун лар а яц,
Мел дайнарг ду цигахь деса.

Ткъа, хлун ю безам а? — цуьнан томе мерза хьу
Хьекъало дош аьлчахь йовш еца,
Вахар а, шийлла цкъа дласахъаьжчахь гонах шу,
Цхъа деса, сонта ловзар деца.

Хиндолчуьнга со кхерарца хьоьжу,
Дадахначуьнга хьоьжу глайганца,
Ткъа, виэн кечвинчо санна, лобху
Ас гонах сайна гергара са:
ВагIац те цхъа-а балех ваккха,
Дахаран маьIна гучудаккха,
Кхийта деган лаамех,
Цу дала дендерг сайх хайта,
Цо эрна хIунда со хьегийти
Сайн жималлин сатийсамех?

Ас дIадели дуьненан декхар:
Гин суна тоьал дика, вон.
Со доло кийча ву кхин дахар,
Ца кхоьрруш цуьнга хьоьжу со.
Ткъа, вац къахетар сан дуьненахь,
Со кхиьна цхьалха массо хенахь.
Сан дог гIорийна шелонгахь.
Хеназа кхиина стом санна,
И мархалдоьлла даиманна
Дахаран къизчу дорцалахь.

Хилахъа хъуо хъалха ма-ярра,
Алахъа соьга цхъа дош.
Денвийр ву цу дашо ма-варра,
Сан даге марзо хъадош.

Сан даг чохъ цхъа суй а биснехъ
Хъан дашо и латор бу,
Блаьргаш чохъ цхъа тIадам биснехъ
Лалийна чубожор бу.

ТАРХ

Дашо марха яра буйса йоккхуш.
Тархан некхах длатевжина йовхха...
Даяхара Iуьйррехъ и шен новкъа,
Стиглахула синкъераме ловзуш.

Амма тIуьна лар йисира хоршахъ
Къеначу цу тархан, — иза гIийла
Лабтта хIинца, ойланаш еш шийла,
Тийна тийжаш есачу цу арахъ.

✱ ✱
✱

Ирс ду беран: аганахь а парглат ду цунна!
Амма, хан ялийта, доккха хилийта —
Тлаккха, дуьне а гатлур ду цунна!

✱ ✱
✱

Хьайн дика ахьа соьца декъа,
Сан баркалла хир ду хьуна.
Амма, дог хьо дала глерта,
Хьан дог стенна оьшу суна?

(А. ПОЛЕЖАЕВ)

Х!а, марша Юйла! Со а кеста,
Гарехъ, д!акхелхар цига ву,
Мичхъара дукха хенахъ дуйна
Вахначуьра да сан ваза ву.
Ткъа, г!ертац со сайх къахетийта
Х!умма а, хьоме доттаг!ий;
Хаъа суна-м: велла со ма вайннехъ
Со хастош хир бу мостаг!ий...
Артист, ша сценехъ левзина ваьлча,
Гучуьра къайлаволуш ду,
Т!аккха и хастош наха т!араш
Т!аьхъа цунна доггах тухуш ду...
Гайп-тайпана суна дукха байна
Цамгаро къиза лецна нах:
Хьалдерш, доцурш а, мисканаш а —
Дуьненан массо т!ег!енах!
Ткъа, ас мел к!юрга ярх а ойла,
Со цхьннах цкъа а кхуьуш вац:
Массо а уьш, бевлир къайла,
Ткъа, мича? Стенга? — хууш дац!
Алийша т!аьххъар цкъа мукъне а,
Х!ай, тамашена стигланаш,
Цкъа а адам шайх кхуьуш йоцу —
И велча стаг мича оьцу аш?
Цкъа леш хилча и х!унда кхуллу?
Я, цаваьн волчу цу валарх
Цуьнан даг чу кхерэм х!унда буллу?..
Ма хъаьгна со цунах кхиарх.
Цхьана г!уллакхна и кхуллуш санна,
Дуьненчу а воккхий, ца хоттуш,
И хьийзаво цхьана ханна,
Шена а х!унда — ца хууш...
Алийша, х!ай, алийша соьга:
Ца хеташ хала х!ара дуьне
Хьан дитина? — Со цунах хьоьгу —

Хъан дитина хъегарца бен?
Шен стогалла дуьненал йоккха,
Дуьненах кхиъна хъекъал доккха
Шегахь долуш волчуьнга бен!
Ца волуш карзах лечу сохъта,
Шен безам байна зуда санна,
Цо дуьне хIара дуьту атта
Ша ваха санна и валало!

(Т. Г. ШЕВЧЕНКО)

О, нагахъ тѣмаш делхъара сан,
Кхуззара, тѣам тоьхна, хѣаваэ вала!
Аренаш тѣехула туьйсур бара го аса,
Лаккхера чухъоьжуш, ца хъоьгуш бала.
Сийдоцчу элашна генна вер вара со,
Цу бамбийн мархашка боьду некъ лоцуш,
Луьуриг лело а паргѣат хир вара со,
Дуьненчохъ цхъаъ бехкам боцуш.
Суна тѣехъ, яьржина, сийна хѣорд санна,
Бухбоцу стигланийн паналла хир яра,
Цу эхъ-бехк дайначу йовссаршна геннахъ,
Сайн лаамехъ, маьрша со хир вара.

БАЛА

Делха шу, делха шу, хлай нана-аьрцнаш,
Шу иштта гучулла — шух хуьлда юкъ!
Халкъана ницкъбийраш! Бердо, чухаьрцаш,
Шена кел хьарчийна, шун дойла дукъ.

Цхьаь, мукъна, шух воьлхуш, узаршца лойла,
Шаьш халкъехь латточо ювшийла шу,
Шаьш бинчу цу балехь шун са дукълойла,
Къызачу лазапехь доьлхийла шу!

Болатан зленашца тхан догIмаш лаьцна,
Кешнашкахь юхкурш а паргIат битац,
Тхан мохк аш бехбина, халкъ шуна даьцна,
Етташ, тхо сийсаздеш, аш Iен дитац.

Даржий аш дуьненчохь, даймахках дохуш,
Экхано даржийна жа санна, тхо!
Тхан тхьамда мичхьа ву? Цу балех дохуш
Айахьа хьайн дашца къийсамна тхо!

МостагIчо дIаловьхкуш тхо Iинчу доьлху,
Сий дезаш, сий дайна леш лаьтта тхо,
Нана-мохк, узарш деш, лазапехь боьлху,
Тхан тхьамда, сихлохьа! Мичхьа ву хьо?

БЕЗАМАН ИРС

Вайшинна тлехула бутт кьегаш гора,
Хил дехъа гора юрт набъеш.
Хин йисттехь дитташ дайн дегадора,
Керчара тулгеш, шабарш деш.

Сан кийрахь дог а дара ша дегош,
Сан дагчохь ойла керчара,
Амма, дог хьостуш, ирс цунна кьегош,
Хъан блаьргаша соь бохура:

«Мохо дадийна ножан гIа санна,
Ирс дайна хIинццалц лийли хьо,
Ца хезна хьуна йиш, — Iуьйренна
Майн олхазарша екайо!

Ца гина, зезагаш хьаладуйлу
Коьртана гонах хьерчадеш,
Ца хаьа-кха хьуна, безам буйла
Массо а хIума ирсе деш!»...

Хъан блаьргаша со, иштта бохуш,
Дуьненан маьIнах кхиййра!..
Ткъа, ирс ган суна лиира чIогIа,
Дайма ваха лиира!

Гр. ПЛИЕВ
(Хирийн поэт)

ГИЛЛАКХ

Юрт хадош цхъа бере хаькина воьду,
Бу ша и кьанвелла, маса бу дин...
ХЮраммо, куьг ластош, иза чувовху,
Амма, йорт ца малъеш, тлехтуьлу и...
Еха, клайн цуьнан маж мохо юхатуьйсү.
Цецбевлла, ларарца нах тлаьхьахьуьйсү.

Юдара кхоьссина нийса чу санна,
Ца соцуш, нийсса и воьдура дла.
Амма гу тлехьара, цлеххьана еьна,
Кудалца цхъа зуда елира схъа.
Цу сохьтта динара воьссира и:
Зудчунна некъ буьтуш, сецира и.

Зуда тлехьяллалца собардеш йийна,
И дина велира, хьалатесна ког.
Зудчун сий ша дарца, кьоман а сийнна,
Гайтира цо хилар кийча шен дог...
И кьайлавелира, некъан чан глаттош,
Амма и оьзда сурт сан даг чохь лаьтта.

МОТТ

ХьошалгIа ваханчохъ суна
Белира кхехкийна мотт...
Ойланаш, олхазарш санна,
Гевттира, еш маса йорт.

Бу иза Iаламал чIогIа,
Хьекъале цо йогIна лард,
Доккху цо къайленийн догIа,
Къаьмнашлахъ цо кхулла барт.

Амма и харцахъа балахъ,
Зуламаш цо дебадо,
Цуьнца вай хастам бо далла,
Турпалш а вай хестабо.

Халкъашна цкъа бакъдерг кховдош,
Цкъа делхош харцонан дерз —
Ду иза — бакъдолчун шовда,
Ду иза — къинойн а герз.

И мотт, ткъа, баалац соьга,
И эрна кечбина ахъ,
ХIусамда, ас доьху хьогъа,
Бехк суна ма биллалахъ.

Йоккха ю цу меттан къайле:
Кхоьру со и биъча ас,
Тешнабехк цо барна сайна,
Талхадеш сан меттан аз.

Дикка ша кхехкийна дацахъ,
Жижиг а со мегаш вац.
Мотт беза зуламе бацахъ,
Буьйдачух пайда ма бац.

Х. АРДАСЕНОВ

(Хирийн поэт)

ХІОРДА ЙИСТЕХЬ

Ловзабаьлла хІорд, ма ловзабаьлла!
Ма хыйгира со хьо сайна гарх!
Хьан тулгенийн рема карзахьяьлла,
Хахкаелла йовду, яйна урх!

Доккхадеш сан дог а ловзалелха,
ХІай, хьоме хІорд, ахьа Іабий и.
Буьрса тулгеш, гІуьттуш, чуччалелха,
Юьхь тІе детташ хьан и дуьра хи.

Хьо бердашкара арабала гІерта,
Хьайн тулгешка йойтуш маса юм,
Хьалха туьйсу цинцех дина верта,
Сан когашка етташ, лепа гІум.

Воккхаве со, хІорд, хьо дагца хестош!
Мало ца еш, иштта ловзалахь.
Хьайн тулгенийн кІайн кхес буьрса лестош,
Со даима тІейзаво ахь.

*
* *

Алахъ, сан хьомениг, сан мзълхан кийсак,
Хлунда соь кхоьлина схьахьоьжу хьо?
Гой хьуна, сан безам иллешца сийса,
Сан даг чохъ глаьттина ойланийн бо!

Сан пондаран мерзаш а даг чуьра дека,
Хьан деган ойланаш ялхайо ас.
Хьо бале йоьжнз гахъ сан блаьрхиш кьега.
Хьо екхаелча — сан декало аз.

Сан даг чохъ, ног етташ, ций лела довха.
Хетарехъ хьан деган и ций ма ду:
Хьох хуьлу ас мел ен хлор ойла ховха,
Сан иллеш хьо хестош даима ду.

Хьомениг, кхоьлина хьо хлунда хьоьжу?
Хилахьа, хилахьа екхалой хьо!
Вайшиннан кхолламо цхьа некъ ма хьоьшу,
Цу новкъа боьду сан ойланийн бо!

Гайтахъа ахъ тиллачунна
Тахна а — мича баккха ког?
Лохъа хъайн дешархочунна
Тлаьхъара кхин цхъа урок!»

— Го суна, дац хъуна атта,
Ма елха! Хъайн гулъе яхъ.
Ишттачохъ дан дезарг хатта
Хъайн даге, сан Асет, ахъ!

Суна а дацара атта
Длатесна сайн нана-да,
Длатесна Москва а, Арбат а
Шун лам чу гуллакх дан ян.
Ма йоблхура нана сан: «Вера,
Цу лаьмнашкахъ лалур яц хьо,
Ду цигахъ уьна-шерахълера
Ладаташ, шайн латтош вон.
Ткъа, ломахъ, — и хезна суна, —
Хинца а шаьлтанех нах
Сов леш бу цамгарехчулла...
Со, йоб ахъ, хьо цига глахъ!»
Сайн ненах къахеташ, ойла
Сан лестара, делахъ а ас
Сайн даге хаьттира, тлаккха:
«Яхан еза!» — делира аз!
Сайн чамда книжканех юьзна:
(Кучамаш дукха яцара)
Сайн хьоме Москва а йитна,
Шун лам чу со кхечира.
Ас урокаш клезга ца елла
Кху ткъех шарахъ, суо кхузахъ леш.
Суна а дацара атта
Хъалакхио шун синойн беш!
Ткъа, хилла-те ас эрна хъехна,
Йо! хъуна, халонаш ловш?
Схъалаца хъайн кхиэлан архаш!
Уьш карахъ хир ю хьо товш!
Вонца ахъ латтабе кыйсам:
Ламанан леча дай хьо-м.
Барт хир бац — шун бацахъ безам.
Юхатохац тламо бен тлом».

VIII

(ИОБИАН НЕНАЦА КЪАМЕЛ)

Ахь эрна хеставо, мама,
Суна и Салманан во!
Хаба суна, хаттаза, нана,
Аш йоьхки шайн хьоме йо!

Цуьнан ненаца барт бина говза,
Ма буьйги гур суна аш!
Маршонна хьалакхиъна хьоза —
Со гуре лоцуьйту аш?!

IX

(АСЕТА ДУЪХЪАЛО ЯР)

— Хйай, сийдолу хьеший!
Эшац-кха сов къамелаш.
Сан даьлахкаш кегъярах хьешна,
Даяхарх сан члабанаш,
Сан корта дагарца баккхарх
Шуна далан сан цхьа жоп ду:
Салманан лусмане маре
Со цкъа а глур йоцуш ю!

X

ХЪАН ЦІЕ

Лечанийн аз даржар — хъан еца ціе!
Блаьстенан лаь яржар — хъан еца ціе!
Деглаца ций лелар — хъан еца ціе!
Шен нанна бер делар — хъан еца ціе!
Оьзданиг тулучохь — хъан еца ціе!
Даима сан даг чохь — хъан еца ціе!

XI

Ин чухула сийна дохк даържа,
Кхин ягац инзаре це.
Гомашах тарбелла, лаържа
Барз луьллу яьгнадохь це.

Ламанхойн столице деша
Даяха Асият вайн,
Юдика еш шайн школан, бешан,
Йитина хьоме юрт шайн!

Делахь а, шайн цийнан йовхо,
Махьмудан эшарийн зов,
Декачу шовданийн гловгла
Шен даг чохь дайихь цо.

Ткъа, дицлац, везачу шен дас
Цен тiera ша эккхаяр,
Шен ненан къайллаха елхар,
Цо эрна ша елхаяр.

XII

(НЕНАН ИИШ)

Дийцахьа суна ахь, мукъна,
Мархаша хьулбина лам,
Со бале хлоттийна хлунда,
Къахь а беш яхаран чам.

Со елхош йолало луьйре.
Буйсано со елхайо,
Хьоме йол сайх къаьстичхана,
Хлай, стигал, цхьалха ю со!

XIII

Каспий хІорд бу карзахбаьлла,
ТулгІенаш шен ловзаеш.
Ю лаьтташ Махачан гІала,
ХІордаца кЪамелаш деш.

Со кхаьчна, цІерпошта хиьна,
Юьртара кху гІали чу.
Веьна со, сайна ган лиьна
Асият муха Іаш ю...

Бекачу цу хІорда йистехь
Асетца Юсуп ву Іаш.
Кегийрхойн дегнашка хІинца,
ТулгІенаш, ладогІалаш!

Мел чІогІа, мел буьрса Іоьху —
Тем боцу, йист йоцу хІорд!..
ХІун ду те ахь тхоьга бохург?
Вуй техьа хьан хуург мотт?

XIV

НОІА НЕНЕ ЯЗДИНА КЕХАТ

Де дика хуьлда хьан, хІай, хьоме сан нана,
Доуьйту ас хьоьга маршалла мерза.
Лекхачу толлана шен орам ва санна,
Суна а даима хьо доггах еза!

Сий доцурш ма хуьлу нах бехбан гІерташ,
Дукха хезна сох лаьцна со яхчахьана.
Делахь а, сайн дега, ца кхолош бІаьргаш,
БІаьргаш чу хьажа сан бакьо ю, нана.

Сан бІаьрхиш хиэ дихьна, юхадоеьрзур доцуш,
КІудалш чохь хи оьцуш уьш кЪаьстар дац.
Вайн цахь а со Іийна догбоьха йоцуш,
ХІинца а эхьан зирх тІебеьна бац.

Сан нана, ду кхузахь мел оьшург шорта.
Делахь а, дагдеъча вайн къастар вовшах,
Казённи юрглан клел длахьулбой корта,
Сахиллац, дог лабош, со йоьлху къайлах.

Даг чуьра ца йолуш, хьо дуьхьал туйсу —
Арахь догла дилхича: хьо юй те? — хойттуш,
Иижча а ас йоккху ладоьгуш буйса:
Хордан глар схьахезча, сайн да ву мояттуш.

XV

(ИОЫАН ВЕЗАЧУ КІАНТАЦА КЪАМЕЛ)

— Хьовца-м сайн бала а бицло:
Гуйьренах ахь блаьсте йо...
Цхьа бакъду, сан нийсархоша
Бегаш беш со хьийза-м йо!

Хьо цига кхоччушехь бовлу
Уьш коре, хлоттадой глант:
«Дитта тлехь ву хьуна, — олу, —
Ася, хьан тлехьийза клант!..»

— Хлун дийр ду? шун бун чу цхьа а
Хийра стаг ца вуьтуш ву-кх...
«Зударийн институт» — хьавха:
«Зударийн монастырь» — ю-кх!

— Сан институт! Цул тоьлларг цхьа а
Дуьнен чохь яц схьакарош!
Ю иза — сан керла нана, —
Сан дайна ирс схьалахьош!
Ма аьллахь кхин цунах цкъа а,
Сан доттагI, ледара дош!..

Юсуп, сан дог лозу члогла:
Юьртара соь яздина —
Тхан ценош тишделла догIу,
Туьнкалган клур а лекъна.

Сан нана ю, боху, хІинца
Чохь йоблхуш Іеш хиина,
Шен бІаьргех обхучу хишца
Шайн кхерчан цІе яйина.

XVI

*
* *

Ма кыза ду-кха хьо, хІай Іадат акха!
Ламанан зударий ахь сийсазбо!
Нуьцкъала чІуг яккхяхь, я йовлакх даккхяхь
ЙоІ, зуда сийдоцчу яьллариг йо.

КІажарш-ма дІаяьхнехь — сий гуттар дайна:
Цхьамма а ца юьгуш и юьсур ю...
Доцу эхь — эхь лоруш, бала беш вайна,
Цхьаболу ламанхой хІинца а бу!

XVII

*
* *

Харцдерг бакъдолчул йиш яц-кха тола!
Тешнабехк бар — йоккха тешхалла ю.
Доцу эхь тІеуьйзург дакъаза воу,
Іадатал тоьллариг — оьздалла ю!

Ламанан хиш санна, шаьш хьаьвдда догІу
Вайн денош Іадате совцалур дац!
Вайн чевнаш дІакъовла вайгахь ду догІа,
Вай доцург уьш ерзо кхин лор ма вац!

Сан йиша -ламанхо! Хьуна некъ белла!
Хьайн некъан да хилий дІахІотта хьо!
Некъ дика хуьлда хьан! Ирс хьайна делла
Вайн байракх майрра ахь толаме хьуо!

Мамед СЕИДОВ
(Туркменски поэт)

ОЙЛА

Хъажахъа, доттагла:
Глаш оьгу лаьтта,
Гуьйренан цу мохо
Дитт лестадо;
Глаша, шаьш кхаьбначу
Лаьтта а летта,
Далале глаьхъара
Цунна барт ло.

Шайн доцца и дахар
Ца хеташ доца,
Ирсаца цара шайн
Мур длабихъи.
Цу шеран кхаа хенахъ
Дитт кхолуш шайца,
Шайн болх а даггара
Цара ма бин!

Хъан болх а
Дахарна пайдехъа хиллехъ, —
Хьо вайан южаллин
Ницкъ кхочур бац!
Ас йина дика ойла
Сан кхочуш хиллехъ —
Южалле хан яхъяр
Ас добхур дац!

ДАДИН ДОШ

Тарх тѣра боккха чхар
Чухаѣрци гѣрца,
Іин декош, кхин чхараш
Чутакхош шеца.
Тѣаккха соѣ, эххара,
Сан дадас олу:
«Жимачуѣнан гѣалатах
Жима зулам долу;
Ткѣа, гѣалат воккхачу
Стагера далахъ,
Дукха адам дуѣнен чохъ
Дакѣазадолу!
Боккха чхар чубоѣжча
Хирг гирий хѣуна?
И саннарг, суо вехаш,
Дукха гина суна!»

*

* *

Хѣара дуѣне — цхѣа йоккха ша книга ю:
Лакхара цуѣнан мужалт ю стигал сийна,
Лахара важа мужалт ду латта тийна,
Ткѣа, боккха чулацам — адам ма ду!

МОНГОЛЬСКИ ФОЛЬКЛОРА ТИЕРА

1

Мел йоккха жиргIа а гIарйоцуш Iуьллу,
Шена тIе и гIожмаш тоххалц.
Мел доккха хьекъал а пайденза Iуьллу,
Шен хаарш халкъе дIаоххьалц.

2

Сатоссуш гIаьттинчун —
Де токхе нисло,
Жима воллуш Iеминчун —
Дахар а нисло.

3

Шерачу аьлхано
Аьрта тур ирдо,
КIедачу амало
Бохна барт табо.

4

Дика молха чаьммаза нисло,
Амма цамгарх хьалхавоккху,
Бакъдолу дош а къаьхьа нисло,
ХIетте, нийсачу новкъа воккху.

5

Мел дукха мийларх бухдолу шовда —
Цуьнан сирла хи бехлур дац!
Мел вон вийцарх оьзда къонах —
Цуьнан оьздалла йойур яц! —

6

Динан амал йовза эшахь —
Аренгахула и дIахахка!
КIентан амал йовза дезахь —
Нахана и юккъе ваккха!

7

Хазачу тлаусо
Шен месаш ларйо,
Оъздачу кьонахчо
Шен дош ма лардо!

8

Деши, ша цѣна делахъ,
Хатт хьекхарх бехлац!
Стаг, оъзда ша велахъ,
Питане бехлац!

9

Дуккха а алкханчаш, бертахъ тѣкхетахъ,
Маса сай а схьалоцур бу.
Дуккха а зингатий, бертахъ тѣлетахъ,
Цюькъа-лом а эшалур ду!

(РУДАКИ *)

Хіара дуьне — хіорд бу,
Шен йист а, я бух а боцуш.
Даима и ловзуш бу,
Хиндериг хаан йиш йоцуш.
Цу тѣхула чекхвала дагахъ
Хьо новкъаваьлла велахъ —
Хьайн кема оъздаллех делахъ,
Кеман бух стогаллех белахъ!

(ЛИ БО) **

Садовш ду, дѣашерша мархаш,
Иин чуьра бода схьатекха,
Буьрсса дѣатхьевсина тархаш,
Гаргѣулеш кьилбехъа тѣла.

* Рудаки — ширачу заманахълера узбекийн поэт.

** Ли бо — Китаян ширачу заманахълера поэт (107—762 шш.)

Со Іаш ву лаьмнашка хьоьжуш,
Лаьмнаш а гуттар соь хьоьжу...
Дехха тхо вовшашка хьоьжу,
Вовшашна кІордо йиш йоцуш.

*
* *

Ас, уьйуш тур детташ,
Цоьсту и хи,
ХІетте а кхин а чехка
ДІакъехка и...

Ас, доггах хьалауьйуш,
Кад муьйлу дІа,
ХІетте а лаг Іуьйду
Балано сан.

ЧУЛАЦАМ

I. Даймохк, Даймохк...

Маълхан бляхо	7
Со винчу Гюй-хиэга	8
Повшйоцу цёе	9
Ламанан хи	10
Терке маршалла	11
Гюйтлара тлай	13
Хьоме иллеш	15
Доттагичуьнга	17
Гила	19
Хюрте	20
Южалле	21
Акхтарг	23
(Ф. Шалаянин дагалоцуш)	25
Воллу со...	26
Шовда	27
Гяьнан аре	28
Лам	29
Бераллин бляьсте	30

II. Безаман эшарш

Глан	33
Ялахья орцах	34
Юхагар	35
Уггаре а хаза зезаг	36
Мел хаза йнна хьо.	37
Хин йнстехь	38
«Ма кюрга ду хьан бляьргийн Гин»	39
«Хьо яре хьобжу»	40

III. Даг чуъра суйнаш

«Я гIам а дац...»	43
«Книжка а хIорд санна хета»	43
«Суна хьалха хетара...»	43
«Некъаца чхар нислахь...»	44
«Олхазар шен бенна...»	44
«Ма детта совнах хиш...»	44
«Iамалаш шайн лаамаш...»	45
«Нехан бешара цхьа Iаж...»	45
«Жиманиг, дика Iамалахь...»	45
«ХIор хIордан а...»	46
«Я тамашечу Iаламе...»	46
«ХIара дуьне цIеххьана...»	46
«Тхан кема, ша доьхна...»	47
«Илланча таллархо хета...»	47
«Собга цкъа хаьттира...»	47
«Стих дика-м ю цуьнан...»	48
«Ма баха: туьхан чам...»	48
«Цхьа накъост сан вара...»	48
«ДоттагIий, даима...»	49
«Iожаллех хьо кхера эшац...»	49
«Седарчий чуоьгу...»	49
«Хаза дац. беламе ду...»	50

IV. Вежарийн мукъамаш

«Кавказ» (М. Ю. Лермонтов)	53
Сагатло, сахьийза (М. Ю. Лермонтов)	54
«Хиндолчуьнга со...» М. Ю. Лермонтов	55
«Хилахьа хьуо хьалха ма-ярра...» (М. Ю. Лермонтов)	56
Тарх (М. Ю. Лермонтов)	57
«Ирс ду беран...» (М. Ю. Лермонтов)	58
«Хьайн дика...» (М. Ю. Лермонтов)	58
«ХIан, марша Iойла!» (А. Полежаев)	59

«О, нагахь тѣмаш делхъара сан» (Т. Г. Шевченко)	61
Бала (Коста Хетагуров)	62
Безаман ирс (Коста Хетагуров)	63
Гиллакх (Гр. Плиев)	64
Мотт (Гр. Плиев)	65
Хіорда йистехь (Х. Ардасенов)	66
«Алахь, сан хьомсниг» (Х. Ардасенов)	67
«Бурса хьобжу лаьмнаш...» (А. Гу- луев)	68
«Лаккха хьала...» (А. Царукаев)	69
Ма виннесхь... (А. Царукаев).	70
Ламанан йоІах лаьцна цикл (Расул Гамзатов)	71
Ойла (Мамед Сеидов)	80
Дадин дош (Мамед Сеидов).	81
«Хіара дуьне...» (Мамед Сеидов).	81
(Монгольски фольклора тѣра)	82
«Хіара дуьне — хіорд бу...» (Рудаки).	83
«Садовш ду...» (Ли Бо)	83
«Ас, уьйуш тур детташ...» (Ли Бо)	84

Мел халла ду
суко. Тахно, хе
ча гуче декоос
дда ськхис, бучис
сөөквал а ххисс
МАГОМЕТ АБУЕВИЧ СУЛАЕВ

Искры из сердца

(на чеченском языке)

Редактор Ш. Арсанукаев
Художник В. Красюк
Худож. редактор М. Магомаев.
Технич. редактор Х. Д. Юпаев.
Корректор А. Д. Дадурев

Сдано в набор 29.IV 1968 г.
Подписано к печати 30.VIII 1968 г.
Формат 70х90 1/32. Объем 2,75(3,21) п. л.
Уч.-изд. л. 2,24. Мелованная бумага.
Тираж 2000. СФ04232.

Чечено-Ингушское книжное издательство
Управления по печати
при Совете Министров
Чечено-Ингушской АССР,
Грозный, 21, улица Ленина, 14.

Заказ № 72
Типография им. И. Н. Заболотного
Управления по печати
при Совете Министров
Чечено-Ингушской АССР,
Грозный, Интернациональная, 12/33
Цена 22 коп.

Шалинского района

198 г.
№ 46886